

PĂRINTELE IOSIF GOMBOȘ – ÎNTEMNIȚAT PENTRU CINSTIREA EROILOR DIN MUNȚII APUSENI¹

Bogdan Laurențiu AVRAM
Colegiul Național Militar „Mihai Viteazul”, Alba Iulia

Father Iosif Gomboș – Imprisoned for Honouring the Heroes from the Apuseni Mountains ABSTRACT

Year 2024 was dedicated to national hero Avram Iancu on the 200th anniversary of his birth. His deeds and those who loyally surrounded him should be recalled to the present generations so that they do not forget their past and true values.

Church historiography and musical culture in the Apuseni Mountains area is one of the insufficiently investigated subjects in Romanian history, musicology and musical anthropology, for various reasons, and their in-depth study remains a desideratum of contemporary research.

The main aim of this study is to draw up a biographical sketch of a descendant of Avram Iancu, priest Iosif Gomboș, a fighter for the preservation of traditions, customs and cultural and ecclesiastical heritage in the Apuseni Mountains.

Cuvinte cheie: Munții Apuseni, preot, Iosif Gomboș, Avram Iancu, dirijor, învățător

Key words: The Apuseni Mountains, priest, Iosif Gomboș, Avram Iancu, conductor, teacher

Cine a fost Iosif Gomboș? Schiță biografică

Vom începe acest material printr-o prezentare a vieții lui Iosif Gomboș. S-a născut în localitatea Vidra de Sus, în ziua de 25 septembrie 1864, în familia părintelui Vasiliu și Maria Gomboș, descendentă din familia Patiția. Iosif a mai avut încă doi frați și o soră. Străbunicul său din partea paternă, Urs Gomboș, a fost unul dintre fruntașii mișcării revoluționare din Câmpeni, de la anul 1782. Bunicul său, Mihail Gomboș a fost jude comunal, iar soția sa, Maria, născută Candrea, era nepoată a lui Avram Iancu. De asemenea, unchiul său, părintele Ioan Gomboș, a fost „tribun” al Iancului: „Tribunului Ioan Gombos, paroh din Vidra de Sus îi este încredințată apărarea strâmtorii de la Muntele Găina. La 15 martie, Gomboș cu oamenii săi risipește o ceată de rebeli unguri care atacă satul Bucea și-i dau foc. Spre sfârșitul lunii martie, Gomboș atacă și fugărește până la Baia de Criș un grup de cca 2.000 de unguri conduși de maiorul Csutak, care distruseră satele Grohot și Bulzești. Tot Gomboș cu oamenii săi respinge un grup de 300 călăreți și un batalion de pedestrași care, venind dinspre Hălmagiu, urmau să-l atace prin spate pe Avram Iancu”². A auzit despre vitejiile Crăișorului Munților Apuseni din familie și a înțeles cât de important a fost pentru moți Iancu.

¹ Acest studiu a fost realizat cu susținerea bursei de performanță științifică acordată de Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia prin contractul nr. 1194/ 21.12.2023.

² Oprescu și Checiu 1998, p.135-159.

Studiile și activitatea sacerdotală, culturală și administrativă

A urmat școala primară din comuna natală, apoi urmează studiile liceale, după care, îndemnat de unchiul său, preotul Ioan Gomboș, urmează cursurile Seminarului Andreian din Sibiu. „În timpul studiilor teologice, a fost coleg de an cu Vasile Duma din Săcalu de Pădure, viitorul protopop de Reghin (1912-1923) și episcop al Argeșului (1923-1936), sub numele de Nichita, cu Nicolae Clonța din Viștea Superioară, ulterior preot în Beclean (plasa/comuna Făgăraș), refugiat în Moldova, apoi în America de Nord, în perioada septembrie 1916-1919, și cu Sergiu Medean din Alba-Iulia, paroh și protopop de Sebeș (din 1890/1896), deportat în Ruszt și Șopron, din 29 august 1916 până în 13 martie 1917. Peste ani, foștii colegi de studenție, ajunși călăuze duhovnicești și național-politice ale diverselor comunități rurale și urbane românești, vor deveni din nou colegi, de data aceasta în suferință, ca urmare a acțiunilor represive ale autorităților maghiare”³.

După finalizarea studiilor și susținerea examenului teoretic și practic pentru învățătoria școlilor populare, tânărul Iosif este repartizat ca învățător în localitatea natală, Vidra, începând cu anul școlar 1887-1888. Pe lângă activitatea didactică, învățătorul Iosif Gomboș s-a implicat în domeniul cultural, participând activ la Reuniunile învățătorilor români greco-orientali din zona Câmpeni, la Societatea de lectură „Andrei Șaguna” din Sibiu, unde a activat și în timpul studiilor ș.a. Începând cu anul 1888, preia conducerea Reuniunii de cântări a plugarilor români din Câmpeni, înființată în anul 1884, de învățătorul Nicolae Corcheș. În același an, 1888, în ziua de 30 septembrie, Iosif Gomboș s-a căsătorit cu Ana Cothișel, fiica lui Nicodim și Sofia Cothișel din Certege, iar împreună au avut 3 copii: Valeria Ana, Ulpiu și Liviu Ionel.

Începând din anul 1894, mai mulți fruntași din zona Munților Apuseni, printre care și învățătorul Iosif Gomboș, au hotărât înființarea „unui fond din care să se ridice nemuritorului Avram Iancu, prefectul legiunilor de la 1848, un «mausoleu» la mormântul de Țebea, iar în Câmpeni, unde a fost cuartirul principal al legiunilor, «o statuie ecvestră», și eventualmente și înființarea unei fundațiuni, care să poarte numele aceluia erou”⁴. Tot în același an, Iosif Gomboș „participă, alături de alți 500 de moți din Vidra de Sus, la manifestația de susținere a memorandiștilor, la Cluj”⁵.

Menționăm faptul că pentru o perioadă de 5 ani, familia lui Iosif Gomboș a locuit cu chirie în casa Iancului, în perioada 1 ianuarie 1895 – 31 decembrie 1900, iar pentru aceasta au plătit 30 de florini. Datorită acestui fapt, *Asociațiunea*

³ Popa, 2017, p. 221-240.

⁴ *Tribuna*, Sibiu, An XI, nr. 78, 17/29 august 1894, p. 310. *Telegraful Român*, Sibiu, An XLII, nr. 45, 23 aprilie/ 5 mai 1894, p. 178.

⁵ Popa 2017, p. 221-240.

Transilvană (ASTRA) l-a delegat pe învățătorul Iosif Gomboș să redacteze informații cu privire la moștenirea pe care acesta a găsit-o pe teritoriul casei lui Avram Iancu⁶.

În ziua de duminică, 13 iulie 1897, tânărul învățător Iosif Gomboș a primit Taina Hirotoniei întru diacon prin punerea mâinilor Arhiepiscopului și Mitropolitul Miron Romanul, „pentru trebuințele generale ale arhidiecesei”⁷. După doar 2 ani de la acest eveniment, diaconul Iosif Gomboș a fost ales pentru parohia vacantă Abrud-sat, iar apoi a urmat și hirotonia întru preot și instalarea acestuia în parohia pentru care s-au înscris 7 concurenți.

Începutul secolului XX ne readuce în atenție noi informații despre activitatea părintelui Iosif Gomboș din parohia Abrud-Sat cu privire la cinstirea eroului național Avram Iancu. Astfel, la data de 23 februarie 1900, părintele Iosif Gomboș se adresa Ministerului de interne maghiar, solicitând amenajarea mormântului eroului național Avram Iancu de la Țebea: „Subsemnatul mă adresez Dv., ca rudă apropiată (nepot) a fostului locuitor din Vidra de Sus, Avram Iancu, cu următoare rugăminte: Mormântul lui Avram Iancu, aflat la Țebea, plasa Baia de Criș, județul Hunedoara, este într-o stare atât de proastă – grilajul de lemn de lângă mormânt este distrus și nimic de vite”⁸.

În continuare, el scrie: „ar fi cea mai mare rușine pentru familia noastră să-l lăsăm în această stare. Am sperat că domnul ministru va fi de acord cu construirea unui mausoleu mai mare deasupra mormântului prin donație publică, dar, deoarece îndeplinirea planului de mai sus a fost zădărnicită definitiv, îndatorirea de a întreține mormântul în bună stare a revenit rudelor. Dar membrii familiei și rudele nu pot construi mausoleul, nici un monument funerar mai mare, ci pot cel mult prevedea mormântul cu o cruce de marmură cumsecade și cu grilaj de fier simplu”⁹.

Pentru a putea obține aprobarea ministrului maghiar, preotul Iosif Gomboș în promite acestuia următoarele: „acest lucru or să-l facă în cea mai mare liniște, cu ocolirea oricăror manifestații”. De asemenea, părintele Iosif justifică faptul că „nici un membru al familiei amintite nu a fost condamnat niciodată pentru contravenții politice”. Cererea sa către ministrul de interne era înaintată pentru a obține încuviințarea din partea pretorului din Baia de Criș ca „rudele lui Avram Iancu, reprezentați prin mine, au anunțat la Dvs, intenția lor și că în primăvara anului curent vor așeza la mormântul lui Avram Iancu o cruce de marmură și în jurul mormântului un grilaj de fier”. În finalul cererii sale, preotul Gomboș

⁶ *Transilvania*, Sibiu, an XXVI, nr. 1, 15 ianuarie 1895, p. 24.

⁷ *Telegraful Român*, Sibiu, an XLV, nr. 77, 15/27 iulie 1897, p. 303.

⁸ Dudaș 1998, p. 253.

⁹ *Ibidem*, p. 253.

menționa că va suporta toate cheltuielile și se obliga ca la sfințirea „cruții să chem numai rudele și să nu o popularizez nici prin ziare și nici pe altă cale”¹⁰.

În urma acestei cereri, părintele Iosif Gomboș a primit un răspuns de la autoritățile din Hunedoara și Alba. Astfel, prefectul județului Hunedoara îi scria prefectului județului Alba următoarele: „Gomboș Iosif, preot ortodox din Abrud-Sat, în cererea adresată mie, solicită aprobare ca rudă apropiată pentru așezarea unei pietre funerare și a unui grilaj de fier pe cheltuiala proprie, la mormântul lui Avram Iancu”¹¹. De asemenea, demnitarul de la Hunedoara îi transmite prefectului din Alba că nu are nevoie de „aprobare oficială pentru aranjarea mormântului lui Avram Iancu ca persoană particulară și că o poate face cu respectarea condițiilor din regulile oficiale locale”. Totodată, părintele Iosif Gomboș era rugat să „păstreze caracterul personal al lucrurilor și să se abțină de a se folosi de această ocazie pentru orice fel de manifestare”¹².

Datorită implicării sale în ASTRA și datorită faptului că provenea din neamul lui Avram Iancu, în casa căruia a și locuit pentru 6 ani, părintele Iosif Gomboș deținea în jurul anului 1904 și unele obiecte aparținătoare Crăișorului Munților. Acest aspect îl consemnează istoricul Dorel Marc într-un articol în care vorbește despre activitatea lui Elie Miron Cristea în cadrul ASTREI: „1. La preotul gr. or. Ștefan Nicolae din Presaca se află un tun de fer, descoperit acum nu demult și desgropat nu demult. 2. Un tun de lemn de a lui Iancu se află la protopopul gr. or. Romul Furdui din Câmpeni și altul la preotul gr. or. Iosif Gombos din Abrud, sat. Cest din urmă are și arme etc. 3. Pistoalele Iancului, care se văd și în o fotografie a lui, se află la epitropul bisericii gr. or. din Vidra de Sus, Gombos tatăl parohului numit. O fată a aceluși epitrop a fost măritată după un frate a lui Iancu. Astfel a ajuns în mâna acestei familii lucruri de ale lui Iancu”¹³.

Având o poziție socială bună, o pregătire temeinică și fiind un om de încredere al comunității, părintele Iosif intră în politică. Astfel, „în anul 1909 în fruntea moșilor participă la alegerile parlamentare din cercul Aiud, unde fusese candidat dr. Alexandru Vaida-Voievod și pentru că n-a putut lua cu sine drapelul românesc, a scris pe o pancartă în roșu, galben și albastru «Trăiască dr. Alexandru-Voievod»”¹⁴.

Părintelui Iosif Gomboș îi revine un alt merit, și anume acela de a fi un bun observator al datelor statistice care vorbesc despre situația materială și economică a poporului din Munții Apuseni. Astfel, în *Gazeta Transilvaniei*, apare o statistică făcută de către acesta care spune că: „în com. Câmpeni statul are 3 oficii vamale regești și 1 oficiu silvic cercual, iar noi Românii avem ocupați în industria

¹⁰ *Ibidem*, p. 254.

¹¹ Neamțu 1972, p. 166-167.

¹² *Ibidem*, p. 167.

¹³ Marc 1997, p. 281-291.

¹⁴ Goia 2011, p. 46-47.

lemnului 3602 capi de familie, reprezentând 7 industrii, mai sunt 565 meseriași diverși, între care un singur cioplitor în piatră, apoi la vreo mie de tăietori de păduri. Între lemnari, butnarii sunt cei mai numeroși: 2110 familii, urmează apoi bărdașii 680, șindrilarii 430 și rotari 52”¹⁵.

Părintele Iosif Gomboș și alți moți – întemnițați pentru cinstirea eroilor din Munții Apuseni

Din păcate, după intrarea României în război, părintele Iosif Gomboș împreună cu alți patrioți români din Abrud-sat și Țara Moților sunt arestați la 2 octombrie 1916. „Din momentul intrării României în război împotriva Austro-Ungariei, furia stăpânirii ungurești s-a dezlănțuit ca un uragan sălbatic peste toți românii din Ardeal. Vorbind despre mizeria, sărăcia și persecuția moților din acel timp, Nicolae Oneț din satul Fericet (Horea) arată că și bărbații plâneau de cele pe care le îndurau. Osânda a căzut și asupra preoților pe care jandarmii unguri îi legau în lanțuri și, între baionete, îi purtau din sat în sat, după care erau judecați și întemnițați, ca trădători, în închisorile din Transilvania și din Ungaria. Printre preoții care au pătimit se aflau: Ioan Fodorean din Valea Bulzului, Damaschin Chircoiaș din Bucium, Demetriu Goia din Peleş, Vasile Runcean din Lătureni, Petru Sabău din Hădărău, Vasile Șpan din Lupșa, Iosif Gomboș din Abrud și Gheorghe Babeș din Sohodol. Toți aceștia și-au pus sufletul pe altarul patriei, pentru învierea neamului românesc”¹⁶.

Din filele lucrării „Mucenici și făuritori ai Unirii”, realizată de părintele acad. Mircea Păcurariu, vedem faptul că părintele Iosif Gomboș din Abrud Sat a fost „închis la Cluj și Seghedin, un an și jumătate”¹⁷, iar din lucrarea părintelui Sebastian Stanca, „Contribuția preoții române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)”, vedem că „a fost închis și în Șopron”¹⁸.

În cele ce urmează din puținele surse bibliografice descriem șirul arestărilor: „Astfel, credinciosul Ioan Almășan, curelar în Abrud-sat, a fost arestat pentru vina de a avea în casă pe perete la loc de cinste chipurile lui Horea, Cloșca și Crișan. Cu batjocură i-au fost legate în spinare tablourile cu chipurile martirilor și purtat în văzut mulțimii prin Abrud. Legați doi câte doi cu un lanț comun, cu fiare la picioare au fost purtați prin oraș în văzul lumii între gară, insultați și scuipați drept cei mai mari înrăiți criminali”¹⁹.

În memoriul său pe care îl întocmește, părintele Iosif Gomboș mărturisește calvarul prin care a trecut în timpul și după exilul de 6 luni petrecut la Rabold, o localitate pe granița Austriei. Se întoarce la Abrud-sat cu sănătatea șubrezită.

¹⁵ Văcarea 1913, p.2.

¹⁶ Pop, 2018.

¹⁷ Păcurariu 2008, p. 302.

¹⁸ Stanca 2015, p. 132.

¹⁹ Goia 2011, p. 73-74.

După eliberare este obligat a se prezenta în fața autorităților maghiare din Roșia Montană de două ori într-o săptămână, fiind umilit, batjocorit și obligat să facă mereu declarații de loialitate. În această situație de teroare morală are curajul să salveze de la confiscare arhiva „Reuniunii femeilor române” și arhiva „Casinei române” din localitate ascunzând-o, pe prima în fânul din șura proprie, iar pe a doua în turnul bisericii la care slujea²⁰.

De asemenea, părintele Petru Manea din Baia de Arieș își amintea momentele de grea încercare prin care a trebuit să treacă părintele Iosif Gomboș: „privirea mi se oprește și văd haina neagră a preotului nostru din sat – a părintelui Iosif Gomboș, preot român ortodox din Abrud sat – cu mâinile legate în lanțuri și fața brăzdată de vânătăi. El nu a tăgăduit, ci a mărturisit că este adevărat român și are băiat în armata română. Conduși în marș spre tren – erau încă cinci români împreună cu părintele – în batjocurile ungarilor, au fost transportați la Cluj, la închisoarea honvezilor, apoi din temniță în temniță la Seghedin, bătut adeseori pentru expresiile lui românești, abia la un an și jumătate s-a întors în satul său. Parcă-l văd și acum zicând: «vor pieri și ei, că multe au făcut cu noi românii». A ajuns la timpul unirii Ardealului cu Regatul, a văzut înfăptuirea, dar a murit de bucurie, plângând, plângând în România²¹.

După eliberare se reîntoarce în pământul străbun și își continuă activitatea, urmând ca în anul 1920 să fie ales de către Consistoriul Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului în postul vacant de protopop al tractului Câmpeni și paroh în parohia protopresbiterală Câmpeni²². În calitatea de protopop de Câmpeni, părintele Iosif Gomboș s-a remarcat pentru contribuția pe care a adus-o în organizarea centenarului lui Avram Iancu și la buna desfășurare a evenimentelor petrecute între 1922 și 1926.

Pentru întreaga activitate pastorală, misionară, culturală, socială, părintele a fost gratulat. Astfel, Majestatea Sa, Regele Ferdinand I a decorat cu medalia „Răsplata Muncii” pe 25 de preoți din Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului, iar printre aceștia s-a numărat și părintele protopop de Câmpeni, Iosif Gomboș²³.

Luni, în ziua Tăierii capului Sfântului Ioan Botezătorul, 29 august 1922, preoți și credincioși din Munții Apuseni au adus un omagiu eroului răsărit dintre ei, Avram Iancu. Inițiativa acestor momente solemne au luat-o intelectualii români din Câmpeni, în frunte cu vrednicul lor protopop Iosif Gomboș. „La ora 10 a început liturghia în grădina de lângă casa Iancului. A fost un tablou măreț, văzând grupați în jurul altarului improvizat întreg poporul de pe Valea Vidrelor în frunte cu un număr impozant de doamne, domni, plugar și meseriași din Câmpeni, Abrud și chiar din depărtări. [...] La liturghia celebrată de protopopul Iosif

²⁰ *Ibidem*, p. 74.

²¹ Popescu 1940, p.15.

²² SJANA, fond *Protopopiatul Ortodox Câmpeni*, Acte inventariate, f. 101.

²³ *Patria*, Cluj, an IV, nr. 151, 25 iulie 1922, p. 3.

Gomboș asistat de 4 preoți, a cântat corul meseriașilor din Câmpeni, condus de dl. T. Orlea. S-a prezentat și muzica Reg. De Inft. 97/98 din Turda, care a intonat la fine «Imnul regal» și «Deșteaptă-te Române». După terminarea parastasului protopopul Iosif Gomboș, însuși un nepot al Iancului, pe care l-a cunoscut ca băiat de 8 ani, în casa părinților săi din Vidra-de-sus, a ținut o frumoasă vorbire, în care a povestit interesante și emoționante detalii din viața eroului. A sfârșit prin a îndemna poporul la dragoste față de țară și rege și la pietate față de marele fiu al Vidrei»²⁴.

În filele *Gazetei Transilvaniei* se află cuvântul rostit de părintele protopop Iosif Gomboș cu prilejul evenimentelor comemorative din Apuseni. Iată rezumatul acestuia: „Aduc acest prinos în această solemnă întrunire, fiindcă în cadrul serbărilor oficiale Moșilor nu li s-a dat cuvântul. La mormântul din Țebea a plâns astăzi un întreg popor, iar aici, în Câmpeni, ne-am întrunit ca să comemorăm pe Eroul Munților noștri. Noi, Moșii, avem de împlinit o mare datorie: să transmitem prin Partidul Național în mod oficial M. Sale Regelui nostru dorința noastră fierbinte: ca generațiile ce se vor succeda pe plaiurile și prin munții patriei reîntregite să continue mai departe și cu sfințenie cultul lui Avram Iancu, pe care noi, Moșii, atât de mult l-am iubit și cinstit. Cultul lui Avram Iancu este ca o coroană de scumpe mărgăritare pline de virtuți. Cea mai principală virtute, moștenită de la Iancu este sentimentul dinastic. Acest sentiment să-l păstrăm și să-l perpetuăm: să iubim Familia Regală și îndeosebi pe marele nostru Rege. O altă moștenire de la Avram Iancu este: idealismul lui. Iancu n-a căutat nici măririi și nici decorațiunii. El a muncit numai pentru dreptatea și drepturile poporului său. Acest idealism să-l păstrăm din neam în neam. Iancu va rămâne și pe mai departe pilda de urmat pentru românii din Munți, cum neclintiți au rămas și până azi în urmarea acestei pilde, în luptele pentru triumful dreptății poporului român. Multe valuri au trecut și vor mai trece peste poporul din munți, multe îndemnuri la stânga și la dreapta, dar el a mers și va merge numai pe drumul cel drept al idealismului lui Iancu...”²⁵.

Din păcate, această cuvântare a părintelui Iosif Gomboș a fost singura spusă de moși cu prilejul serbărilor. Nici guvernul și nici autoritățile nu s-au gândit ca Eroul să fie omagiat printr-o cuvântare rostită de un moș al locului.

După o slujire de 38 de ani la altarul Domnului și 13 ani ca învățător, în zorii sâmbetei Paștilor anului 1926, 3 aprilie, la vârsta de 62 de ani, după o boală scurtă, vrednicul părinte protopop Iosif Gomboș s-a stins din viață. În mormântarea a fost oficiată a doua zi de un sobor de 16 preoți în frunte cu protopopii Vasile Gan din Lupșa și Petru Popovici din Abrud. În numele Preasfințitului Nicolae Ivan, părintele Popovici a prezentat condoleanțe familiei.

²⁴ *Patria*, Cluj, an IV, nr. 201, 16 septembrie 1922, p. 3.

²⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, an LXXXVII, nr. 109, 7 septembrie 1924, p. 1-2.

Panegiricul a fost rostit de către părintele Gan. Au vorbit în numele preoțimii părintele Banciu din Vidra, în numele parohiei a vorbit părintele Laurențiu Curea, cel care l-a înlocuit pe părintele Gomboș cât timp acesta a fost bolnav; la groapă ai vorbit în numele celor din Abrud, dr. C. David și Micu, precum și președintele Reuniunii meseriașilor. Moartea protopopului Gomboș a lăsat regrete generale, fiind cunoscut de toți ca om activ și bun la suflet.

Concluzie

Drept scurtă, dar succintă concluzie a acestui articol, putem afirma că personalitatea învățătorului și preotului Iosif Gomboș ar trebui să ajungă la lumină și mai mult, deoarece a fost un bun și devotat dascăl, construind și ridicând nu doar clădiri, ci și multe generații de elevi. De asemenea, prin slujirea sa preoțească s-a dovedit a fi un slujitor devotat Bisericii străbune, iar prin aportul său cultural-patriotic și istoric, Iosif Gomboș a fost un fruntaș al luptei românilor din Țara Moșilor pentru demnitate și dreptate.

Abrevieri bibliografice

- Dudaș 1998 - Florian Dudaș, Avram Iancu în Tradiția Românilor, Timișoara, 1998
 Goia 2011 - Eugen Goia, „Preotul Iosif Gomboș dascăl și preot de cuget și simțire românească”, în *Dacoromania*, nr. 55 2011, p. 46-47
 Marc 1997 - Dorel Marc, „Activitatea lui Elie Miron Cristea pe tărâmul ASTREI”, în *Angvstia*, nr. 2, 1997, p. 281-291
 Neamțu 1972 - Gelu Neamțu, „Procesul pentru cununa de pe mormântul lui Avram Iancu, 1900-1902”, în *Sargetia*, IX, 1972, p. 166-167
 Opreșcu și Checiu 1998 – C. Opreșcu. și S.M. CHECIU, „Preoți români în revoluția din Transilvania de la 1848”, în *Acta Musei Porolissensis*, nr. XXII, 1998, p. 135-159
 Păcurariu 2008 - Mircea Păcurariu, *Mucenici și făuritori ai Unirii. Preoțimea din Transilvania și Banat și Unirea din 1918*, București, 2008
 Pop, 2018 - Irineu Pop, „Jertfa moșilor în lupta pentru dezrobirea națională” (Cuvânt rostit la hramul Mănăstirii Lupșa, 14 septembrie 2018), disponibil pe <https://irineupop.ro/cuvarianti-ocasionale-ale-inaltpreasfintitului-parinte-arhiepiscop-irineu>, accesat în 26.01.2024
 Popa 2017 - Dr. Ioan Popa, „Ancheta Astrei privind jertfele românilor transilvăneni în primul Război Mondial. Noi valorificări metodologice”, în *Astra Sabesiensis*, nr. 3, 2017, p. 221-240
 Popescu 1940 - Grigorie N. Popescu, *Preoțimea română și întregirea neamului – temnițe și lagăre*, vol. II, Tipografia „Vreamea”, 1940
 Stanca 2015 - Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza și Mircea-Gheorghe Abrudan, Cluj Napoca și 2015
 SJANA - Serviciul Județean al Arhivelor Naționale, filiala Alba, fond *Protopopiatul Ortodox Câmpeni acte inventariate*, f. 101
 Văcarea 1913 - Ion de pe Văcarea, „Una din anomaliiile organizațiunei societății noastre”, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXXVI, nr. 175, Brașov, luni/marți, 13/26 august 1913, p. 2